O‘SMIRLARDA RAQAMLI HUQUQIY MAS’ULIYATNI RIVOJLANTIRISHDA MAKTAB, OILA VA MAHALLA HAMKORLIGINING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Xayrullayev Axror Aktam o‘g‘li
Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti mustaqil izlanuvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23523155

Annotatsiya. *Maqolada raqamli jamiyat sharoitida o‘smir yoshdagi o‘quvchilarning huquqiy mas’uliyatini rivojlantirishda maktab, oila va mahalla hamkorligining pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Huquqiy tarbiya jarayonida ta’lim subyektlari faoliyatini muvofiqlashtirish, huquqiy qadriyatlarni kundalik ijtimoiy tajriba bilan uyg‘unlashtirish hamda mas’uliyatli raqamli xulq-atvorni shakllantirishning tashkiliy-metodik jihatlari asoslangan. Hamkorlikning axborot-ma’rifiy, faoliyatli-amaliy va refleksiv-profilaktik yo‘nalishlari yoritilgan.*
Kalit so‘zlar: *huquqiy mas’uliyat, raqamli jamiyat, o‘smirlar, huquqiy madaniyat, maktab, oila, mahalla, pedagogik hamkorlik, huquqiy tarbiya.*

Аннотация

В статье анализируются педагогические возможности сотрудничества школы, семьи и махалли в развитии правовой ответственности подростков в цифровом обществе. Обосновываются организационно-методические аспекты координации воспитательной деятельности, интеграции правовых ценностей с социальным опытом и формирования ответственного цифрового поведения. Рассматриваются информационно-просветительское, практическое и рефлексивно-профилактическое направления педагогического взаимодействия.
Ключевые слова: *правовая ответственность, цифровое общество, подростки, правовая культура, школа, семья, махалля, педагогическое сотрудничество, правовое воспитание.*

Abstract. *The article analyzes the pedagogical potential of cooperation among schools, families, and mahalla communities in developing adolescents' legal responsibility in a digital society. It examines organizational and methodological approaches to coordinating educational activities, integrating legal values with social experience, and promoting responsible digital behavior. Particular attention is paid to informational, practical, and reflective-preventive dimensions of educational cooperation.*
Keywords: *legal responsibility, digital society, adolescents, legal culture, school, family, mahalla, educational cooperation, legal education.*

Raqamli jamiyatning rivojlanishi o‘smir yoshdagi o‘quvchilarning ijtimoiylashuv jarayoniga yangi mazmun olib kirmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va elektron kommunikatsiya vositalari o‘quvchilarning axborot olish, muloqot qilish va ijtimoiy munosabatlarda ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, huquqiy mas’uliyatga oid yangi pedagogik vazifalarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, shaxsiy ma’lumotlar daxlsizligi, raqamli axborotdan qonuniy foydalanish, boshqa shaxslarning huquqlarini hurmat qilish va onlayn muloqotda mas’uliyatli harakat qilish masalalari o‘smirlarning huquqiy tarbiyasida muhim o‘rin egallamoqda. Huquqiy mas’uliyat shaxsning o‘z huquq va majburiyatlarini anglash, huquqiy me’yorlarga ongli rioya qilish va xatti-harakatlarining ehtimoliy oqibatlarini

baholashga tayyorligini ifodalaydi. Raqamli huquqiy mas’uliyat esa ushbu sifatlarning virtual muloqot, axborot almashinuvi va raqamli resurslardan foydalanish jarayonida namoyon bo‘lishi bilan tavsiflanadi. Pedagogik nuqtayi nazardan ushbu sifatni rivojlantirish huquqiy bilim, qadriyatli munosabat va amaliy xulq-atvorni o‘zaro uyg‘unlashtirishni talab etadi. O‘smirlarning huquqiy mas’uliyatini rivojlantirishda maktab, oila va mahalla hamkorligi muhim ijtimoiy-pedagogik omil hisoblanadi. Chunki o‘quvchining huquqiy qarashlari faqat ta’lim mashg‘ulotlarida emas, balki oilaviy munosabatlar, tengdoshlar bilan muloqot va ijtimoiy faoliyat jarayonida ham shakllanadi. Shu sababli tarbiyaviy ta’sirlarning izchilligi, huquqiy qadriyatlarning kundalik hayot bilan bog‘liqligi va pedagogik talablarning muvofiqligi alohida ahamiyat kasb etadi. Xalqaro yondashuvlarda bolalarning raqamli muhitdagi huquqlarini ta’minlash masalasi himoya, ta’lim va ijtimoiy ishtirok bilan uzviy bog‘liq holda qaraladi. BMT Bola huquqlari qo‘mitasining 25-sonli umumiy sharhida bolalarning raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari bilan birga, ularning huquqlarini himoya qilish zarurligi ta’kidlangan. Ushbu yondashuv huquqiy tarbiya jarayonida nazorat bilan bir qatorda tushuntirish, pedagogik qo‘llab-quvvatlash va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham e’tibor qaratishni talab etadi. Maktab huquqiy mas’uliyatni rivojlantirishda maqsadli pedagogik faoliyatni tashkil etuvchi asosiy ta’lim muassasasidir. Uning vazifasi o‘quvchilarga huquqiy bilim berish, qonuniylikka hurmatni shakllantirish va raqamli muhitdagi huquqiy vaziyatlarni tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishdan iborat. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda tarbiya mashg‘ulotlari, fanlararo integratsiya, muammoli vaziyatlar, huquqiy mavzudagi loyihalar va interaktiv metodlardan foydalanish mumkin.

Maktabda huquqiy tarbiyani tashkil etishda o‘quvchilarning kundalik raqamli tajribasiga yaqin vaziyatlardan foydalanish muhimdir. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda shaxsiy ma’lumotlarni tarqatish, onlayn muloqotda boshqalarning sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilish yoki raqamli kontentdan foydalanish qoidalariga oid topshiriqlar o‘quvchilarning huquqiy fikrlashini faollashtiradi. Bunda pedagog huquqiy tushunchalarni izohlash bilan birga, o‘quvchilarni mustaqil xulosa chiqarish va qarorlarini asoslashga yo‘naltirishi lozim. Oila o‘smirning huquqiy qadriyatlari va mas’uliyatli xulq-atvorini rivojlantirishda dastlabki ijtimoiy tajriba shakllanadigan muhit hisoblanadi. Oiladagi o‘zaro hurmat, muloqot madaniyati, shaxsiy chegaralarni tan olish va mas’uliyatli munosabatlar o‘quvchining huquqiy qarashlariga ta’sir ko‘rsatadi. Raqamli jamiyat sharoitida ushbu tarbiyaviy vazifalar internetdan foydalanish madaniyati, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va xavfli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishga o‘rgatish bilan boyiydi. Oilaviy tarbiyada nazorat va mustaqillik o‘rtasidagi muvozanatga rioya qilish zarur. O‘smirning raqamli faoliyatini doimiy cheklash uning mustaqil mas’uliyatini rivojlantirish uchun yetarli emas. Aksincha,

internetdan foydalanish qoidalarini tushuntirish, muammoli vaziyatlarni birgalikda muhokama qilish va ishonchli muloqotni yo‘lga qo‘yish pedagogik jihatdan maqsadga muvofiqdir. Maktab va oila hamkorligida ota-onalar uchun raqamli huquqiy savodxonlikka oid suhbatlar va amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish mumkin. Ularda shaxsiy ma’lumotlar daxlsizligi, kiberzo‘ravonlikning oldini olish, onlayn muloqot madaniyati va o‘smirlarning huquqiy manfaatlarini himoya qilish masalalariga e’tibor qaratiladi. Ushbu faoliyat pedagogik talablarning uyg‘unligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Mahalla huquqiy tarbiya jarayonida maktab va oilaning ijtimoiy hamkorlik imkoniyatlarini kengaytiruvchi muhim institutlardan biridir. Mahalla doirasida yoshlarning huquqiy savodxonligini oshirish, ijtimoiy tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash va oilalar bilan ma’rifiy hamkorlikni rivojlantirish imkoniyatlari mavjud. Bunda mahallaning vazifasi maktabdagi ta’lim faoliyatini takrorlash emas, balki huquqiy tarbiyani o‘quvchilarning ijtimoiy tajribasi bilan bog‘lashga ko‘maklashishdan iborat. Mahalla bilan hamkorlikda «Raqamli makonda huquq va mas’uliyat», «Yoshlarning axborot xavfsizligi», «Internetda huquqiy madaniyat» kabi mavzularda uchrashuvlar va ijtimoiy-ma’rifiy loyihalarni tashkil etish mumkin. Bunday tadbirlarga pedagoglar, ota-onalar va tegishli mutaxassislarni jalb etish o‘quvchilarning huquqiy savollariga asoslangan javoblar berish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini kengaytiradi.

Maktab, oila va mahalla hamkorligini tashkil etishda uchta o‘zaro bog‘liq pedagogik yo‘nalishni ajratish mumkin. Birinchi yo‘nalish – axborot-ma’rifiy hamkorlik, ya’ni o‘quvchilar va ota-onalarning huquqiy hamda raqamli savodxonligini oshirish. Ikkinchi yo‘nalish – faoliyatli-amaliy hamkorlik, ya’ni huquqiy mavzudagi loyihalar, vaziyatli topshiriqlar va ijtimoiy tashabbuslarni tashkil etish. Uchinchi yo‘nalish – refleksiv-profilaktik hamkorlik, ya’ni o‘quvchilarning xatti-harakatlarini ongli baholash, raqamli xavflarni anglash va muammoli vaziyatlarning oldini olishga ko‘maklashish. Ushbu yo‘nalishlarni uyg‘unlashtirish huquqiy tarbiya jarayonining uzluksizligini ta’minlash uchun pedagogik imkoniyatlar yaratadi. Maktab tizimli bilim va metodik faoliyatni tashkil etadi, oila kundalik tarbiyaviy qo‘llab-quvvatlashni amalga oshiradi, mahalla esa ijtimoiy-ma’rifiy resurslarni jalb etishga ko‘maklashadi. Hamkorlikda har bir subyektning vazifasi va mas’uliyat chegaralari aniq belgilanishi lozim. Huquqiy mas’uliyatni rivojlantirishning natijadorligini baholashda o‘quvchilarning huquqiy bilimlari, qadriyatli munosabati, vaziyatli topshiriqlardagi qarorlari va refleksiv faoliyatini o‘rganish muhimdir. Buning uchun pedagogik kuzatish, suhbat, so‘rovnoma va amaliy topshiriqlardan foydalanish mumkin. Baholash jarayonida o‘tkazilgan tadbirlar sonidan ko‘ra, o‘quvchilarning huquqiy fikrlashi va mas’uliyatli qaror qabul qilishga tayyorligiga e’tibor qaratish maqsadga muvofiqdir.

Raqamli jamiyat sharoitida o‘smirlarning huquqiy mas’uliyatini rivojlantirish maktab, oila va mahalla hamkorligini tizimli pedagogik asosda tashkil etishni talab qiladi. Ushbu hamkorlik huquqiy bilimlarni o‘zlashtirish, huquqiy qadriyatlarni anglash, raqamli muhitdagi xavflarni baholash va mas’uliyatli qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilishi zarur. Axborot-ma’rifiy, faoliyatli-amaliy va refleksiv-profilaktik hamkorlik yo‘nalishlarini uyg‘unlashtirish huquqiy tarbiyaning uzluksizligi va amaliy mazmunini ta’minlashga xizmat qiladi. Bunda o‘smirlarning yosh xususiyatlarini hisobga olish, ularning shaxsiy qadr-qimmatini hurmat qilish va mustaqil huquqiy fikrlashini qo‘llab-quvvatlash ustuvor pedagogik vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining «Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida»gi Qonuni. 2016-yil 14-sentabr, O‘RQ-406-son.
2. O‘zbekiston Respublikasining «Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida»gi Qonuni. 2017-yil 8-sentabr, O‘RQ-444-son.
3. Livingstone S., Haddon L., Görzig A., Ólafsson K. Risks and Safety on the Internet: The Perspective of European Children. Full Findings. – London: EU Kids Online, London School of Economics and Political Science, 2011.